

Josef Blahož

MAGNA CARTA LIBERTATUM – OSMISTÉ VÝROČÍ

Abstrakt: Studie připomíná osmisté výročí přijetí Magny Carty Libertatum a její význam pro vývoj konstitucionalismu v současném světě. Obsahuje analýzu podmínek, v jejichž kontextu Magna Carta vznikala. Po rozboru struktury Magny Carty a obecném hodnocení jejího významu pro vývoj anglického a potažmo britského konstitucionalismu zdůrazňuje obecný přínos Magny Carty pro vývoj ústavnosti soudobých států světa v éře globalizace, kdy prolínání a vzájemné ovlivňování ústavních institucí a jejich historických vzorů se stává samozřejmou realitou. Zvláštní pozornost je věnována těm oblastem ústavnosti, pro něž Magna Carta znamenala především prvotní konkrétní přínos. Analýza se zde soustřeďuje na ustanovení Magny Carty, které jsou předstupněm, respektive otevírají cestu ke vzniku parlamentu, konceptu svobody a lidských práv, principu Rule of Law, Due process of Law – v kontinentálně evropském pojetí právního státu. Studie analyzuje rovněž náznak soudní kontroly ústavnosti, který Magna Carta obsahuje. Stále žijící hodnota Magny Carty je sledována v jejím rozhodujícím vlivu, jaký sehrávala v právu anglických kolonií v Severní Americe a rovněž v průběhu amerického boje za nezávislost, při vytváření Ústavy USA (čtrnáctý dodatek) a ústav jednotlivých členských států USA. Analyzován je ohlas Magny Carty v judikatuře Nejvyššího soudu USA, jakož i v mnoha dalších státech světa podstatně ovlivněných angloamerickou právní kulturou. Stranou pozornosti nezůstává ani význam vzdáleného odkazu Magny Carty pro konkrétní ústavní vývoj a ústavnost států kontinentální Evropy.

Klíčová slova: Magna Carta Libertatum, platnost Magny Carty, vývoj konstitucionalismu, podřízení státní moci právu, předstupeň parlamentu, princip svobody a lidských práv, Rule of Law, Due process of Law, právní stát, náznak soudní kontroly ústavnosti, životnost Magny Carty ve světovém konstitucionalismu

1. OBECNÉ OTÁZKY A HISTORICKÝ KONTEXT

V polovině druhé dekády 21. století, která je charakteristická v euroamerické oblasti záplavou úvah o globální ústavnosti (dokonce vznikáním periodik věnovaných jen této otázce¹), jejímž základem je právní stát, lidská práva a dělba moci, vzpomínáme přijetí prvního ústavního aktu dne 15. června 1215, aktu, který se stal v nepřetržitém evolučním vývoji základem soudobého konstitucionalismu,² a to nejen jeho větve angloamerické, ale v důsledku vzájemného propojování a ovlivňování v globální společnosti i jeho větve kontinentálně evropské. Často se setkáváme s názorem, že západní civilizace a její konstitucionalismus vychází v procesu svého vývoje ze vzorů ještě podstatně starších, zejména z civilizací starověkého Řecka a Říma. Tyto názory považuje autor za částečně idealizované, neboť kromě v určitém kontinuu se vyvíjejících úvah myslitelů, tyto vzory

¹ Srov. dnes již významný časopis vydávaný Cambridge University Press od počátku roku 2012, jehož první číslo obsahuje obsáhlý fundovaný příspěvek věnovaný klíčové problematice globálních problémů: WIENER, A. – LANG, A. F. – TULLY, J. – MADURO, M. P. – KUM, M. *Global Constitutionalism: Human Rights, Democracy and the Rule of Law, Global Constitutionalism*. 2012, Vol. 1, Nr. 1, s. 1–15; srov. rovněž PŘIBÁŇ, J. Ranní červánky globálního konstitucionalismu: O radostné právní vědě v postnacionální společnosti. *Právník*. 2013, č. 2, s. 105–123 (zejména s. 118–122); BOGDANDY, A. von. Comparative Constitutional Law: A contested Domain. In: M. Rosenfeld – A. Sajo (ed.). *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford, 2013, s. 31 an.

² Doposud žádný ústavní akt a můžeme říci v souladu s britským historikem J. C. Holtem, že žádný anglický statut, upravující ústavní otázky není v platnosti po tak dlouhou dobu, HOLT, J. C. *Magna Carta*. Cambridge, 1994, s. 1. Zároveň považujeme za nutné toto konstatování rozšířit, že žádný ústavní dokument v Evropě se nedožil tak dlouhé doby platnosti (i když v současné době platnosti velmi torzální), tj. 800 let.

postrádaly onen reálný evoluční vývoj realizovaný především nepřetržitou interpretací nejvyšších státních orgánů až do současnosti. Především šlo o nepřetržitou interpretaci soudní. Ony přetržitosti a nepřetržitosti jsou v případě reálných právních modelů demokracie (respektive jejich náznaků), neobyčejně významné. Pokud doba přetržitosti od přijetí určitého modelového aktu je příliš dlouhá – několik století – pak jeho charakter jako živoucího funkčního vzoru se pohybuje do určité míry v říši ideálních představ s výjimkou například recepce římského soukromého práva. Živoucí součástí ústavnosti jsou prastaré právní akty tehdy, jsou-li součástí ústavy historické,³ jejímž nejvýznamnějším vzorem v euroamerické oblasti je ústava britská. Historicky prvním statutárním právním aktem je *Magna Carta Libertatum*, která je zároveň dodnes modelovým vzorem předstupně vznikajícího demokratického konstitucionalismu⁴ v západní kultuře.

Nahlédneme-li do dějin Anglie na konci 12. a počátku 13. století a společenské a politické situace v této době, shledáme se nejen s historicky přesně zachycenými událostmi, ale i s množstvím široké veřejnosti známých legend o rytířském králi Richardovi Lví srdce (Richard I.), jeho zavrženímhodném bratrovi Janu Bezzemkovi (Jan I.) a legendou vytvořenou o mytické postavě Robina Hooda. Když se Richard I. (vládl 1189–1199) účastnil 3. křížové výpravy, jeho mladší bratr Jan se zmocnil vlády v Anglii. Po návratu z křížové výpravy se Richard ujal vlády. Když Richard I. v roce 1199 předčasně zemřel, stal se panovníkem Jan (1199–1216). Jeho vnitropolitické neúspěchy v jednání s vyšší i nižší anglickou šlechtou a představiteli měst (nadanými již tehdy poměrně rozsáhlými privilegiemi) znásobené vojenskou porážkou v riskantní válce ve Francii (bitva u Bovin) byly příčinou nutnosti rozsáhlých ústupků krále Jana nyní proti němu jednotně stojící šlechtě, významné části duchovenstva a „svobodných“ (zejména obcí a měst v přímém vztahu ke královské moci). Angličtí stavové se sešli v červnu 1215 na Runnymedské louce u břehu Temže mezi Windsorem a Staines, kde byla králem Janem po čtyřech dnech jednání dne 15. června podepsána (ve skutečnosti pouze opatřena pečeti) Velká listina svobod – *Magna Carta Libertatum* – první dosud platná a účinná ústavní listina Anglie a potažmo Velké Británie, byť byla pozměněna následujícími verzemi a rozsáhlou interpretací.⁵ Jde zároveň o první ústavní listinu prozařující také do vývoje amerického⁶ a kontinentálně evropského konstitucionalismu.⁷ V rozsáhlé míře je rovněž její historický význam připomínán v bývalých i současných státech *Commonwealthu*.⁸

³ DICEY, A. V. *Comparative Constitutionalism*. Oxford, 2013, s. 17–28; BOGDANOR, V. The political constitution. In: V. Bogdanor (ed.). *Constitutions in Democratic Politics*. Aldershot, 1988, s. 55.

⁴ Přední americký konstitucionalista Mark Tushnet ztotožňuje princip ústavnosti s omezením státní moci, TUSHNET, M. *The Constitution of the United States of America, A Contextual Analysis*. Oxford and Portland, 2009, s. 13; JACKSON, L. – TUSHNET, M. *Comparative Constitutional Law*. Second edition. New York, 2006, s. 366 an.

⁵ TURNER, P. *Magna Carta Through The Ages*. Harlow, 2013, s. 9–51; POOLE, A. L. *From Domesday Book to Magna Carta 1087–1216*. Second ed. Oxford – New York, 1993, s. 1–20, 459–473; MAITLAND, F. W. *The Constitutional History of England*. Cambridge, 1965, s. 69–90; Josef Lacina ve své *Obecné kronice* popisuje přijetí *Magny Carty* následovně: „I sešli se Angličtí stavové na Runnymedské louce na břehu řeky Temže dne 15. června 1215. Ještě tu po čtyři dny vyjednávano, konečně však přeče král Jan podepsal slavnou listinu, která u národa Anglického a v dějinách vůbec sluje „Veliká Listina“ (Magna charta) a ta jest základem svobody a ústavy anglické ... Závěrem jednání bylo zvolení 25 velmožů, kteří měli bděti nad tím, aby listina zachovávána byla. Král Jan vrátil se do svého sídla, odhodil škrabošku, kterou se zakrýval před shromážděnými stavy a propukl v zuření; hryzl slámu a dříví a klnul svému narození ...“ (LACINA, J. *Obecná kronika, Díl II., Středověk*. Praha, 1902, s. 1142–1143).

⁶ KURLAND, P. B. *Magna Carta and Constitutionalism in the United States*. „The noble Lie“. In: *The Great Charter, Four essays on Magna Carta and the history of our liberty*. New York, 1966, s. 51 an.

Vzpomínáme-li dnes osmistého výročí přijetí *Magny Carty*, je třeba zdůraznit, že součástí statutárního ústavního práva Anglie a následně Velké Británie není původní text z 15. června 1215, neboť v následujícím roce 1216 byla přijata nová edice, po níž následovala v roce 1217 edice další. Až teprve čtvrtá edice z roku 1225, zaznamenávající řadu změn edice z roku 1215 (nikoli však v otázkách, pro něž má *Magna Carta* dalekosáhlý význam pro vznik západoevropského konstitucionalismu a z jeho kořenů vznikajícího konstitucionalismu Spojených států amerických) se stala dosud platnou součástí statutárního ústavního práva Anglie a poté Velké Británie.⁹ Zde ovšem mluvíme pouze o změnách edičních, zatímco změny *Magny Carty* realizované její inkorporací do následujících aktů statutárního práva a evoluční interpretací pokračují až do recentní doby. To konec konců odpovídá realitě britské ústavy, která je sice příkladnou ústavou historickou, což je označení, které v souladu s F. W. Maitlandem daleko lépe vystihuje její podstatu, než je označení ústava nepsaná, neboť v sobě zahrnuje kontinuální, z dávné historie až do současnosti pokračující, interpretaci ústavy v souladu s potřebami moderní společnosti, což z ní činí ústavu nezaostávající za vývojem. Britská ústava (a platí to rovněž o její nejstarší symbolické součásti *Magně Cartě*), ač ústava historická, je ve skutečnosti, lze říci paradoxně, modernější než mnohá ústava konkrétního státu kontinentální Evropy.

Magna Carta ve svých 61 člancích (někdy označovaných jako kapitoly), plně odráží realitu vztahů feudální společnosti Anglie na počátku 13. století. Některé z těchto článků však jak svým obsahem, tak i vyjádřením, daleko překračují realitu dosud nepříliš rozvinutého feudalismu a jsou ukazatelem vývoje moderního euroamerického konstitucionalismu. Autoři těchto článků chtěli řešit konkrétní situaci vládnutí v roce 1215 s úsilím zajistit stabilitu tohoto řešení i pro vztahy v procesu vládnutí do budoucna. Skutečnost, že se autorům podařilo v některých člancích vyjádřit v zárodečné formě pilíře hodnot západoevropského a následně amerického konstitucionalismu, vytváří onen symbolický a zároveň reálný význam *Magny Carty*. Příslušníci mladší generace současné konstitucionalistiky často označují ustanovení ústav o obsahové nezměnitelnosti některých jejích ustanovení jako klauzule věčnosti (přitom jde o ústavy přijaté buď před několika desítkami let, nebo zcela nedávno). Autor této stati často nad použitím tohoto vyjádření váhá. V případě *Magny Carty* se však naprosto nerozpakuje použít pojmu klauzule věčnosti, pokud jde o obsahové hodnocení některých jejích ustanovení.

Hledání odpovědi na otázku, proč je *Magna Carta* prvním velkým krokem na cestě k soudobé ústavě a proč američtí vědci zabývající se ústavněprávními dějinami Spojených států se vrací k *Magně Cartě*,¹⁰ není zcela jednoduché. Základní důvod spočívá v tom, že ustanovení trvalé hodnoty *Magny Carty* nejsou ideologicky motivována.¹¹ Neřeší vytvoření určitého ústavního systému, respektive formy vlády. *Magna Carta* nevytvářela politický program. Kladla pouze požadavky na omezení královské moci a podřízení královské moci právu v těch věčných okruzích, které definovala. Vymezovala právní

⁷ BLAHOŽ, J. – BALÁŠ, V. – KLÍMA, K. *Srovnávací ústavní právo*. 5. přepracované a doplněné vydání. Praha, 2015, s. 85, 202; JENNINGS, I. *Magna Carta and its influence in the world today*. London, 1965, s. 39, 42–43.

⁸ Ibidem, s. 34–41.

⁹ Srov. MAITLAND, F. W. *The Constitutional History of England*. Cambridge, 1965, s. 15 an.

¹⁰ TREVELYAN, G. M. *History of England*. New York: Garden City, 1953, I. s. 227; TUSHNET, M. *The Constitution of the United States of America, A contextual Analysis*. Portland; Oxford, 2009, s. 9.

¹¹ HENKIN, L. – NEUMAN, G. L. – ORENTLICHER, D. F. – LEBRON, D. W. *Human Rights*. New York, 1999, s. 22.

vztahy a jejich řešení mezi panovníkem a těmi, kdo byli přímými držiteli léna od panovníka. Neobyčejně významné bylo, že tyto vztahy vymezovala nikoli individuálně – nikoli mezi králem a konkrétním držitelem léna – feuda, ale v obecné právní formě. Již koncem 19. století byl vysloven názor, že šlechta – mocenský oponent krále prosazující přijetí *Magny Carty*, neměla ani tušení o tom, že bude jednou označována za zakladatele anglického pojetí svobody, neboť vlastně hlavním hybatelem zájmu tvůrců *Magny Carty* byla reakce aristokracie a církevních představitelů na nárůst moci koruny – moci nepodřízené jakýmkoliv právním pravidlům.¹²

Původní text *Magny Carty* z roku 1215 se zachoval ve 4 exemplářích (psaných v latině). Dva z nich jsou uloženy v Britském Muzeu. Podle sira Ivora Jenningse jeden z těchto dvou exemplářů má charakteristické znaky originálu (pochází ze zámku v Doveru), protože je psán zřejmě ve velkém spěchu a obsahuje opravy, které byly inkorporovány do ostatních tří kopií. Dvě z dalších kopií, psané zřejmě současně události roku 1215, jsou uchovány v Lincolnu u Salisbury.¹³

Předmětem našeho zájmu, pokud jde o zdůraznění významu *Magny Carty* jako předstupně raného vývoje demokratického konstitucionalismu, bude její mimořádný vliv na počátky procesu vytváření parlamentu a vznikání parlamentní formy vlády, dále pak na vznikání dělby státních mocí, princip právního státu, ústavní koncept svobody a klíčových kategorií lidských práv, včetně prvních garancí lidských práv a pokusu o první náznak soudní kontroly ústavnosti (*judicial review*). V souvislosti s uvedenými okruhy si klademe otázku, zda autoři *Magny Carty* usilovali o omezení královské moci a její podřízení právu pouze v současném historickém kontextu pojetí *Magny Carty* nebo jejich záměr směřoval již jednoznačně do budoucnosti. Jinými slovy nadneseně řečeno bylo omezení královské moci již tehdy jakousi „klauzulí věčnosti“? Při odpovědi na tuto otázku vyslovujeme podle našeho názoru důvodnou domněnku, že tomu tak v zárodečné formě již bylo.

2. MAGNA CARTA – POČÁTEK VYTVÁŘENÍ PARLAMENTU A KONCEPTU JEHO SUVERENITY

Klíčovou institucí omezení královské moci se podle *Magny Carty* stala Společná rada království (*Commune consilium regni*, *Common Counsel of Kingdom*), vytvářená z přímých držitelů léna od krále (svobodných). Byli jimi šlechta, církevní hodnostáři a ti zástupci třetího stavu – *cum grano salis* můžeme říci měst a obcí – v přímém vztahu ke královské moci. Rozhodující mocenskou úlohu v přijetí *Magny Carty* měla především vysoká šlechta. Jejimi tvůrci však zřejmě byli vysocí představitelé duchovenstva, neboť církevní představitelé z hlediska své úrovně vzdělanosti jednoznačně na počátku 13. století převyšovali vzdělanostní úroveň vysoké šlechty.¹⁴ Faktická moc vysoké šlechty (baronů) byla ovšem tehdy nesrovnatelná s podstatně nižší faktickou mocenskou úlohou duchovenstva. Britští ústavněprávní historikové se proto domnívají, že duchovenstvo

¹² HOLT, J. C. *Magna Carta*. Second edition. Cambridge, 1995, s. 268.

¹³ JENNINGS, J., op. cit., s. 9.

¹⁴ Srov. HOLT, J. C., op. cit., s. 269 an.

sehrálo dominantní úlohu v koncipování *Magny Carty* jako poradci vysoké šlechty.¹⁵ Svědčí o tom článek 40 *Magny Carty*. Jeho formulace „*Nulli vendemus nulli negabimus, aut differemus, rectum aut justiciam*“¹⁶ („Právo nebo spravedlnost nikomu neprodáme, nikomu neodepřeme ani neodložíme“) reflektuje ustanovení církevního práva Anglie v letech 1213–1214.

Rozhodující pravomoc Společné rady království byla podle článku 12 *Magny Carty* řečeno moderní terminologií v oblasti daňové. Podle článku 12 *Magny Carty* „*Nullum scutagium vel auxilium ponatur in regno nostro, nisi per commune consilium regni nostri* ...“¹⁷ („Bez (souhlasu) Společné rady našeho království necht' se neukládá v našem království žádný štitový poplatek nebo výpomoc ...“).

Zároveň je zde nutno připomenout obecný význam *Magny Carty* jako ústavní smlouvy¹⁸ (s deklarovanými zárukami její kontroly), která je prvním ústavním krokem k dělbě moci ve státě a ke vzniku reprezentativní vlády. V průběhu 13. století se před námi od přijetí *Magny Carty* odvíjí předobraz vznikajícího parlamentarismu, včetně pojmu parlament, který začíná být v Anglii po zajímavých právních peripetiích ustáleně používán od roku 1295.¹⁹ Současně s tímto počátkem vývoje parlamentu se také objevují první náznaky pojetí suverenity parlamentu,²⁰ jejíž pojetí do dnešní doby nahrazuje ve Velké Británii pojem suverenity lidu, a to vzhledem k tomu, jak jsme již výše uvedli, že ústavu Velké Británie musíme před ostatními kvalifikačními znaky prioritně označit jako ústavu historickou.

Ústavní význam *Magny Carty* pro proces vládnutí výstižně definoval Winston Churchill: „*Nyní je poprvé král vázán právem*“.²¹ Pokud jde o záruky pravomocí Společné rady království, měl rozhodující úlohu sehrávat čl. 61 *Magny Carty*, který opravňoval k volbě 25 baronů. Jejich úlohou měl být dohled nad tím (včetně zjednávání náprav), aby pravomoci svěřené Společné radě království byly plněny. Zde lze spatřovat počátek nejen pravomoci kontrolní, ale také počátek výkonné a vrcholné soudní pravomoci budoucího parlamentu, jak o tom ještě dále budeme hovořit.

Po roce 1297, kdy již se pojetí parlamentu v anglickém ústavním vývoji ustavuje, narůstají výrazně jeho pravomoci v oblasti daňové, legislativní, soudní i deliberativní (např. parlament byl často konzultován Eduardem III. v otázkách války a míru). Rovněž

¹⁵ HOLT, J. C., op. cit., s. 269–288.

¹⁶ Latinský text je citován podle přílohy v díle HOLT, J. C., op. cit., s. 448–473.

¹⁷ Takto slovem „souhlas“ upřesňuje text článku 12 Ivor Jennings v publikaci *Magna Carta and its influence in the World Today* (JENNINGS, I. *Magna Carta and its influence in the World Today*. London, 1965, s. 44). Pravomoc v oblasti daňové přestala být krátce po přijetí verze *Magny Carty* z roku 1225 dodržována. Nesouhlas s tímto počínáním koruny vedl k opětovnému potvrzení daňové pravomoci podle *Magny Carty* Eduardem I. v roce 1297 (*Confirmatio cartarum*) obdobný proces se opakoval i v následujících obdobích. Srov. FEILDEN, C. *A Short Constitutional History of England*. Oxford, 1895, s. 186–187; HOLÄNDER, P. Sean Connery, nominalistická revoluce a koncept moderní demokracie. *Právník*. 2015, č. 1, s. 15–17.

¹⁸ DUNHAM, W. H. *Magna Carta and British Constitutionalism*. In: *The Great Charter; four essays on Magna Carta and the history of our liberty*. New York, 1966, s. 26 an.

¹⁹ MAITLAND, F. W., op. cit., s. 69–96; DICEY, A. V. *Introduction of the Study of the Constitution*. London, 1926, s. 37 an.

²⁰ HERINGA, A. W. – KIIVER, P. *Constitutions Compared, An Introduction to Comparative Constitutional Law*. Antwerp – Oxford – Portland, 2001, s. 13 an.; k suverenitě britského Parlamentu srov. rovněž KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou. Úvod do ústavní teorie*. Praha, 2014, s. 165–172.

²¹ CHURCHILL, W. S. *A History of the English-Speaking Peoples*. New York, 1956, I. s. 257.

byl od této doby konzultován ve věci nástupnictví, ustavování regentství, v případech královny nezletilosti atd.²²

Pohlédneme-li na historický vývoj statutární (zákonné) úpravy postavení a pravomoci parlamentu od *Magna Carta*²³ do současnosti, je třeba jako pilířové označit *Petition of Right* (1628), *The body of Liberties* (1641), *The Habeas Corpus Act* (1679), *Bill of Rights* (1689), *Act of Settlement* (1701), Zákony z parlamentu roku 1911, 1949 a 1999.

Magna Carta však zůstává v mnoha otázkách dnes již symbolickým a uctívaným počátkem vývoje parlamentní demokracie,²⁴ ji provázející první vývojové etapy dělby moci²⁵ na moc zákonodárnou a výkonnou, přičemž moc soudní, která je v *Magně Cartě* rovněž reflektována, zůstává ve svém vrcholném článku spojena s mocí zákonodárnou, popřípadě výkonnou.

Magna Carta je tak nesporně předstupněm k rozvoji konceptů reprezentativní a zastupitelské demokracie především v Anglii a následně Velké Británii v podobě tří stavů, lordů duchovních, světských (*baronage*) a obcí (*Commons*).²⁶ Zvláště je zde třeba znovu podtrhnout onen již několikrát zmiňovaný evoluční vývoj (navzdory mnoha někdy drsným peripetiím), který sehrál klíčovou úlohu v odpovědi na otázku, proč se *Magna Carta* stala symbolickým vzorem parlamentarismu v tak velkém množství států současného světa.²⁷ K poznámce o drsných peripetiích ve zmíněném evolučním vývoji anglického parlamentarismu považuje autor za vhodné zmínit sarkastický výrok britského a švýcarského konstitucionalisty prof. N. Gilleta, který na vědecké konferenci v roce 1991 konané v La Valletě (jíž se autor této stati účastnil) velmi oceňoval evoluční a v podstatě demokratický vývoj anglického a britského parlamentarismu, avšak zároveň řekl, že na rozdíl od Francie, která se zmítala ve svém vývoji v radikálních krvavých revolucích, se Anglii, stejně tak jako Francii, podařilo popravit si krále.

K uvedeným konceptům reprezentativní zastupitelské demokracie, pro niž se *Magna Carta* stala symbolickým a uctívaným vzorem, považujeme za potřebné uvést, že koncepce reprezentativní demokracie, podle níž poslanec, senátor, jsou jakýmsi ztělesněním či koncentrací vůle lidu (odtud vychází i koncepce jejich neodvolatelnosti, imunity atd.) je v převážné většině svých atributů fikcí. Nakolik v oné menšině atributů má či nemá reálné opodstatnění, o tom rozhoduje vývojový stupeň demokratické kultury daný dlouhodobým konsenzuálním vývojem v daném státě a také kvalitou politických a státnických osobností. Neodmítáme proto pojem reprezentativní demokracie, naší snahou je pouze reálně jej vymezit se všemi jeho klady i nedostatky. Společnost v takovéto reprezentativní demokracii žijící, si vždy musí klást otázku, zda její formy a obsah lze zdokonalit v souladu se stupněm vývoje společnosti. Zároveň bychom chtěli konstatovat, že zásadně nespatřujeme rozdíl mezi pojmy reprezentativní a zastupitelské demokracie, které dnes někteří státovědci a politologové konstruují. Stačí jen prozkoumat pozorněji jeden ze základních, stále platných myšlenkových zdrojů amerického a západoevropského konceptu demokracie, který také vyrůstal z odkazu *Magna Carta*, za nějž považujeme

²² FEILDEN, H. *A Short Constitutional History of England*. Oxford, 1894, s. 95–96.

²³ DUNHAM, W. H., op. cit., s. 35 an.

²⁴ DUNHAM, W. H., op. cit., s. 27.

²⁵ Srov. k tomu VILE, M. S. C. *Constitutionalism and the Separation of Powers*. Oxford, 1967, s. 38–75.

²⁶ MAITLAND, F. W., op. cit., s. 75–90.

²⁷ JENNINGS, I., op. cit., s. 34 an.

sborník *The Federalist*, v němž pojmy *representative* (reprezentant) a *deputy* (zástupce) jsou totožné. Zde se dostáváme k tomu, co pregnantně ve sborníku *The Federalist* vyjádřil jeden z jeho hlavních autorů Alexander Hamilton, že totiž zástupce nemůže mít nikdy více práv než zastupovaný, tj. lid jako soubor občanů.²⁸

Magna Carta svým statutárním deklarováním pravomocí Společné královské rady je také prvním předstupněm, byť dominací feudálních vztahů značně omezeným, k pojetí občanské společnosti. Tím, že *Magna Carta*, byť ve velmi omezeném měřítku, obecně formulovala nejen určitý, úzký okruh osobních a politických práv a zároveň odrážela na straně jedné rozčlenění společnosti tehdy svobodných – nobilitu složenou z představitelů vysokého duchovenstva a šlechty a ostatních, tehdy svobodných, na straně jedné, na straně druhé vytvářela nukleus občanské společnosti, která je předpokladem *sine qua non* vznikání liberální demokracie.

Tím se dostáváme ke snaze odpovědět na otázku, jaké pojetí demokracie, jejichž mnohost v pojetí politické vědy i ústavní teorii narůstá, *Magna Carta* v počátečním stadiu otevírá k dalšímu vývoji. Podle našeho názoru je to pojetí proceduralistické demokracie, jehož zakladatelskou osobností je Joseph Schumpeter, který odmítl hodnotové pojetí demokracie, podle něhož spočívá demokracie v takovém uspořádání, v němž lidé rozhodují v zájmu obecného prospěchu všech.²⁹ Podle Schumpetera nemůže existovat pojem obecného prospěchu ve společnosti, která je charakterizována základní strukturální nerovností. Demokracie je podle Schumpeterova pojetí institucionální uspořádání k přijímání politických rozhodnutí, tedy pouze souborem proceduralních pravidel.³⁰ Schumpeterovo pojetí demokracie se v uplynulých cca čtyřiceti letech značně rozšířilo v euroamerické politické vědě a státovědě. Schumpeterovým pokračovatelem je britský politolog a konstitucionalista J. Harvey.³¹ V úvahách o tom, které soudobé pojetí demokracie je do určité míry blízké *Magně Cartě*, je třeba zmínit koncepci demokracie V. R. Simona jako určitou a do značné míry nedokonalou kontrolu vládnoucích ze strany ovládaných.³²

Otázkou, na kterou se pokusíme také odpovědět je, zda obsah *Magny Carty* je určitým východiskem pro smluvní teorii J. J. Rousseaua o vytváření ústavy. Podle Rousseaua jsou ústava a stát produktem sociální smlouvy mezi občany a státem.³³ *Magna Carta* již ve 13. století je pojímána jako smlouva mezi králem a „svobodnými“, byť onen rozsah „svobodných“ je neobyčejně užší než pojem občanů v Rousseauově smluvní teorii. Z konstitucionalistického hlediska jde však v případě *Magny Carty* o předstupeň smluvního vytváření ústavy. Smluvní teorie náleží především k ranému demokratickému myšlení 18. století. Tato ideální abstrakce vzniku ústavy je však vyvoditelná ve svých základech již z celkové koncepce *Magny Carty*, která za základ vládnutí jako rozhodujícího atributu ústavy a státu považuje smlouvu mezi panovníkem a „svobodnými“.³⁴

²⁸ HAMILTON, A. *The Federalist and The New Constitution*. New York, 1942 (*deputy* – zástupce a *representative* – reprezentant je u Hamiltona pojmově totéž).

²⁹ DEUTSCH, K. W. *Politics and Government, How People Decide their Fate*. Boston, 1980, s. 16–18.

³⁰ SCHUMPETER, J. *Capitalism, Socialism and Democratic Theory*. Cambridge, 1970, s. 411.

³¹ HARVEY, J. *How Britain is Governed*. London, 1975, s. 260.

³² SIMON, Y. R. *Philosophy of Democratic Government*. Chicago and London, 1966, s. 99.

³³ ROUSSEAU, J. J. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Praha, 1949, s. 32 an.

³⁴ HINDLEY, G. *The Book of Magna Carta*. London, 1990, s. 175.

3. MAGNA CARTA, VZNIKAJÍCÍ POJETÍ SVOBODY, LIDSKÝCH PRÁV A PRÁVNÍHO STÁTU

Magna Carta v rozsáhlém výčtu svobod, obsaženém v mnoha jejích člancích, i když obsahově jde převážně o feudální, avšak obecně formulovaná privilegia,³⁵ je samotným zdůrazňováním obecného principu svobody a rovnosti „svobodných“ v rozmanitých společenských souvislostech tehdejších feudálních vztahů, počátkem vývoje soudobého konceptu lidských práv. Například je možno onen předstupeň obecného pojetí svobody odvozovat z pregnanční formulace svobody anglikánské církve (čl. 1), dále jsou to ustanovení, která se týkají práva držby, dědického práva (čl. 2), svobod města Londýna, jakož i ostatních svobodných měst a osad (čl. 13), zákaz braní výpomoci od svobodných lidí (čl. 15), omezení služby vyplývající z léna (čl. 16), svobody uzavírání manželství (čl. 6), ochrany svobodného rozhodování vdov uzavírat manželství (čl. 7–8), což lze považovat za určitý předstupeň k zásadě rovnosti pohlaví, samozřejmě opět jen v rámci feudálního konceptu „svobodných lidí“. Za předstupeň právně garantovaných občanskoprávních tržních vztahů je možno považovat ustanovení čl. 41 *Magny Carty*, zaručující kupcům právo bezpečného vstupu i odchodu z Anglie včetně pobytu v Anglii a cestování po Anglii, a to jak po souši, tak po vodě, záruk práva obchodovat bez jakýchkoliv nepřátelských zásahů proti nim. Tato ustanovení jsou pouze příkladem poměrně rozsáhlého výčtu ještě zcela feudálních svobod, práv a privilegií, z nichž však již probleskují některé náznaky rodícího se konceptu lidských práv. Zároveň se zde však nacházejí ustanovení, která mají rozhodující význam pro evoluční utváření katalogu lidských práv a jejich garancí, která vstupují do centra zájmu naší pozornosti. Pokud shora uvedená práva a potvrzení zvyklosti jsou typickými pro feudální stát, významový přesah *Magny Carty* do současnosti a její význam pro evoluční utváření konceptu lidských práv spatřujeme ve velmi frekvencovaném používání pojmu svobodný člověk – *liber homo* (např. čl. 39). Klíčovým v tomto směru je čl. 60 *Magny Carty*: „*Omnes autem istas consuetudines predictas et libertates quas nos concessimus in regno nostro tenendas quantum ad nos pertinet erga nostros, omnes de regno nostro, tam clerici quam laici, observent quantum ad se pertinet erga suos.*“ („Nadto všechny výše uvedené zvyklosti a svobody, které jsme stanovili v našem království a které jsme povinni zachovávat ve vztahu k našim“ (rozumí se „svobodným“), „ať všichni z našeho království, ať duchovenstvo, tak osoby světské zachovávají, pokud jde o jejich vztahy k jejich lidem.“) Ve feudální rozvrstvenosti právních vztahů se rýsuje velmi výrazně onen předstupeň obecného principu svobody.³⁶ Zároveň se však zde vytváří obecný princip podřízení tehdy ještě feudálně vrstvené a členěné státní moci právu, což je základním principem rodícího se právního státu. V evolučním vývoji anglického práva a práva anglických kolonií v Novém světě, jejichž osadníci anglického původu považovali *Magnu Cartu* za symbol svobody a vlády práva, následně pak v USA, zemích *Commonwealthu*, jakož i ve všech státech s podstatnými vlivy angloamerického práva (tyto podstatné vlivy nacházíme v judikatuře Nejvyššího soudu USA, přenášejícím symboliku *Magny Carty* a ovlivňujícím dnes všechny ústavní soudy kontinentální Evropy) sehrál stěžejní úlohu článek 39 *Magny Carty*. Tento článek svým reálným i symbolickým

³⁵ HOLT, J. C., op. cit., s. 297 an., 378 an.

³⁶ HINDLEY, G., op. cit., s. 175.

významem výrazně přesahuje význam všech ostatních ustanovení *Magny Carty*, neboť je rozhodujícím předstupněm principu *Rule of law*, *Due process of law* – v kontinentálně evropském vyjádření principu právního státu.

Podle článku 39 *Magny Carty* „*Nullus liber homo capiatur, vel imprisonetur, aut dis-seisiat, aut utlagetur, aut aliquo modo destructur, nec super eum ibimus, nec super eum mittemus, nisi per legale iudicium parium suorum vel per legem terrae*“.³⁷ („Žádný svobodný člověk nesmí být zatčen, uvězněn nebo vypuzen z držby, vyhoštěn nebo jakýmkoliv způsobem zničen nebo námi stíhán nebo obeslán, leda na základě rozhodnutí soudu sobě rovných a podle práva země.“)

Úzkou vázanost na toto ustanovení má článek 52 *Magny Carty*, upravující vypuzení nebo vyhnání z držby nemovitého majetku nebo práva bez zákonného soudu osob sobě rovných.

Britský konstitucionalista W. H. Dunham analyzuje ve své práci pohnuté osudy interpretace *Magny Carty* a především stěžejního článku 39 – jeho ustanovení v průběhu stále se tvořícího předstupně konceptu *Rule of Law* a *Due process of law* – v kontinentálně evropském pojetí právního státu. Zdůrazňuje problematiku osud *Magny Carty* v Anglii v průběhu 14.–16. století i vzrůst jejího významu ve století 17., především ve velké debatě v Parlamentu v roce 1628, při přijetí aktu *Petition of Right*, v němž je na *Magnu Cartu* třikrát odkazováno. Zároveň však s určitou ironií uvádí, že *Magna Carta* se od této doby stává uctívaným ústavním klenotem, „balzamovaným“ v *Petition of Right*, neboť prakticky aplikovatelným statutárním právním pramenem se stává *Petition of Right* včetně odkazů na *Magnu Cartu*, které tento statutární akt obsahuje.³⁸ Tato skutečnost však nic nezměnila v pojetí *Magny Carty* jako zakladatelské statutární úpravy vznikajícího konceptu *Rule of Law* v Anglii.³⁹ Předstupeň hmotněprávního pojetí právního státu se prolíná podle našeho názoru v podstatě celou *Magnou Cartou*. Specifický procesněprávní znak právního státu nacházíme v anglo-americkém principu *Due process of Law*, který v jeho původním pojetí můžeme kvalifikovat s určitým širším zobecněním jako zachovávaní řádného právního postupu. Takto pojatý princip *Due process of Law* se poprvé objevuje ve Westminsterském statutu svobod Londýna (*Statute of Westminster of the Liberties of London*) z roku 1354. Podle názoru sira Edwarda Cokea však princip *Due Process of Law* je významově identický s pojetím „zemského práva“ (*Law of the Land*), které obsahovala již *Magna Carta Libertatum* z roku 1215 ve svém článku 39. Potom tedy ústřední procesněprávní princip právního státu je dán již rokem 1215. Coke vyslovuje názor, že *Magna Carta* obsahuje určité základní principy práva a spravedlnosti... Zdůrazňuje, že *Magna Carta* a *common law* jsou proto nejvyšším právem (*supreme law*), které je nadáno mocí kontrolovat jak akty krále, tak akty Parlamentu.⁴⁰

³⁷ V edici z roku 1225 je tento článek uveden jako článek 29 (srov. HOLT, J. C., op. cit., s. 460).

³⁸ DUNHAM, W. H. op. cit., s. 31–41; TURNER, R. V. *Magna Carta, Through the Ages*. Harlow, 2013, s. 112–182.

³⁹ DUNHAM, W. H., op. cit., s. 46.

⁴⁰ Srov. k tomu CORWIN, W. S. *The Higher Law Background of American Constitutional Law*. New York: Ithaca, 1955, s. 36; KRYGIER, M. Rule of Law. In: M. Rosenfeld – A. Sajo (ed.). *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford, 2013, s. 233–242; BOYRON, S. – LAEY, W. Procedural fairness generally. In: M. Tushnet – T. Fleiner – Ch. Saunders. *Routledge Handbook of Constitutional Law*. London – New York, 2013, s. 259–272; KELLY, A. F. – HARBISON, W. A. *The American Constitution, Its Origin and Development*. New York, 1963, s. 40, 500–501.

Mnozí angličtí právníci 17. století při interpretaci *Habeas Corpus Act* z roku 1679 se domnívali, že *Habeas Corpus Act* byl odvozen z článku 36 *Magny Carty*. Pozdější historický výzkum prokázal, že tomu tak není. Zároveň však je třeba zdůraznit, že neobyčejně rozšířené používání *Habeas corpus* ve prospěch těch, kdo byli nezákonně zbaveni svých práv a nezákonně uvězněni,⁴¹ bylo důsledkem *Magny Carty*. Tuto skutečnost angličtí právníci v naprosté většině potvrzují.⁴²

Hmotněprávní princip *Rule of Law*, který je možno s jistým zobecněním ztotožnit s panstvím práva nad státem, se ve své plnosti vytváří v Anglii v průběhu 18. a 19. století. Od konce druhé poloviny 18. století je tomu souběžně tak i ve Spojených státech amerických. Doktrínu *Rule of Law* pregnantně vymezil jeden z největších britských konstitucionalistů 19. století. A. V. Dicey. Podle Diceyho⁴³ zahrnuje tato doktrína v podstatě tři základní aspekty: 1) žádný člověk nemůže být trestán nebo povinen strpět zásahy do své osobní integrity nebo majetku, pokud neporušil právní ustanovení (právní normu přijatou řádným – legálním – způsobem) a tato skutečnost nebyla jako taková kvalifikována řádným soudem; 2) nikdo nemůže být postaven nad zákon, každý člověk je vždy subjektem práva; 3) jde o vládu práva, nikoliv vládu lidí. (Toto naposled uvedené ustanovení obsahoval například již čl. XXX Ústavy státu Massachusetts z roku 1780). Pravidly uvedenými sub 2) a sub 3) stále extenzivněji chápanými blížila se doktrína *Rule of Law* zřetelněji svým významem principu právního státu.

V kontinentální Evropě vzniká koncepce právního státu v první polovině minulého století. F. Stahl, jeden z původců německé demokratické koncepce konstitucionalismu, vymezuje právní stát následujícími slovy: „Že stát je spravován na základě práva, je obecný trend moderního vývoje. Stát musí být přesně definován prostřednictvím práva, obsahovat v právním řádu garance proti porušení práv, rozsah, cesty a limity své aktivity, zrovna tak jako sféru svobody občanů a musí prosazovat morální ideje pro ně samé ... To je správná koncepce právního státu, nikoliv ta, která jej definuje tak, že funkce státu jsou realizovány na základě právních předpisů.“⁴⁴ V Itálii, kde se demokratická koncepce právního státu ujímá až na přelomu století, definuje pregnantně pojetí právního státu O. Ranneletti: „Stát, který je rovněž sám subjektem práva a garantuje jeho uplatnění vůči každému odpovídajícími prostředky, je právním státem (*Stato di diritto*).“⁴⁵ Francouzský konstitucionalista Léon Duguit uvádí: „Domníváme se, že právo existuje bez suveréna a nad suverénem ... Domníváme se, že právní stát je nad jednotlivcem a nad státem, nad vládnoucími a ovládanými ... a domníváme se také, že pokud existuje cosi jako suverenita státu, je právně limitována tímto právním státem.“⁴⁶

Při vědeckém vymezení pojmu právního státu a jemu obdobných kategorií v angloamerické právní kultuře můžeme vyslovit následující závěr, že tato vymezení tvoří stále platný základ pojetí právního státu a jemu obdobných kategorií v jejich dalším vývoji až po období současné. Co je zde

⁴¹ MAITLAND, F. W., op. cit., s. 315.

⁴² JENNINGS, I., op. cit., s. 33.

⁴³ DICEY, A. V. *Introduction to the Study of the Constitution*. London, 1959, s. 188–195; TRESOLINI, R. J. *American Constitutional Law*. New York, 1959, s. 11.

⁴⁴ STAHL, F. *Die Staatslehre und die Prinzipien des Staatsrechts*. Berlin, 1856, s. 137.

⁴⁵ RANNELETTI, O. *Principii di Diritto Amministrativo*. Roma, 1912, s. 142.

⁴⁶ DUGUIT, L. *L'État: Le Droit objectif et La Loi Positive*. (In: M. A. Rogoff. *French Constitutional Law, Cases and Materials*. Durham, 2014, s. 180).

určující? Je to skutečnost, že prvořadým a jednoznačným smyslem kategorií právního státu (*Rechtsstaat*, *État de droit*, *Stato di diritto*, *Estado de derecho*, *Rule of Law*), sociálněprávního státu, legitimacy, principu panství práva (*State According to Law*) a *Due Process of Law* je postihnout vztah člověka, občana a státu. Právní stát a jemu obdobné kategorie jsou tedy od počátku svého vzniku až do současnosti nedílnou součástí demokracie v rámci státu. Jejich dokonalost či nedokonalost je zároveň přímo úměrná dokonalosti či nedokonalosti demokracie a zde je třeba vytknout před závorku, že s právním státem je tomu obdobně jako s demokracií, o níž Winston Churchill řekl, že je to ta nejhorší forma vlády s výjimkou těch, které byly čas od času vyzkoušeny. Negativní vymezení svobody – můžeme říci dikcí *Magna Carta* „svobodného člověka“ – je tím co spojuje soudobé pojetí právního státu s pojetím „svobodného člověka“ v *Magně Cartě*. Významnými příklady negativního vymezení svobody v určitých sférách života společnosti jsou zejména články 20, 23, 28, 30, 39, 42 a 60 *Magna Carta*. Tím se rovněž stává *Magna Carta* počáteční fází soudobého pojetí svobody v právním státě, podle něhož je jednotlivci dovoleno vše, co mu není právem zakázáno, přičemž tímto právem se míní zcela jednoznačně, pokud jde o základní práva a svobody člověka a občana, právo stanovené v ústavě a zákonech, respektive v rozhodnutích ústavních soudů s právní silou zákona či v soudních precedentech, pokud jde o angloamerickou oblast (eventuálně podle povahy věcí pouze v ústavě), nikoliv právními předpisy nižší právní síly.⁴⁷ Právním státem je ovšem ze sociologického mezinárodně vztahového hlediska ten stát, který je součástí demokratického společenství států současného světa. Není to tedy pouze stát, který je plně vázán svou ústavou a zákony, ale rovněž obecně závaznými normami mezinárodního práva, těmi normami mezinárodního práva, které sám uzná, jakož i obecně uznávanými demokratickými právními principy.

Vztah státu a občana, který je na rozdíl od pojmu zákonitosti inherentní pojmu právního státu, zdaleka ovšem v dvousměrné relaci stát–občan nevypovídá pouze to, že občanu je dovoleno vše, co stát ústavou nebo zákonem nezakazuje. Neobyčejně významnou složkou je zde také právě to, co stát občanu zakazuje, respektive co a jakými cestami postihne občana při porušení tohoto zákazu. V tomto směru má právní stát ve vztahu k právům a svobodám občanů tvář boha Januse. Jedna jeho tvář vyjadřuje, že jedině na základě práva formulovaného v ústavě a zákonech a popřípadě v soudních precedentech (angloamerická oblast) a v rozhodnutích ústavních soudů s právní silou zákona (oblast kontinentální Evropy) je možné do práv a svobod občanů v zákonem odůvodněných případech zasahovat, zatímco druhá vyjadřuje, že těmto právním zásahům bude zároveň podle zásady přiměřenosti klást limity v tom směru, aby nenarušily sám obsah těchto práv a svobod, bez něhož by se stala pouhou nefunkční kulisou.⁴⁸

Při oprávněných zásazích státu do práv a svobod občanů je třeba zvláště zdůrazňovat onu zásadu přiměřenosti těchto zásahů.

Požadavek přiměřenosti státních zásahů a právní sankce vůči občanům úzce souvisí s dalším atributem právního státu, jímž je přiměřenost právní regulace vůbec. Je-li hlavním smyslem právního státu řešení ochrany občana před státem a prostřednictvím státu, pak nedílnou součástí toho ve všech aspektech, nikoliv jen systémově juridických, ale rovněž filozoficko- a sociologicko-právních, je řešení preference člověka, občana a občanské společnosti před státem. A zde se dostáváme především z hlediska sociologicko-právního k úzké souvislosti principu právního státu s principem omezené vlády (*limited government*),⁴⁹ který v základní podobě ve svých člancích vyjádřila *Magna Carta*.

Tento princip, který náleží mezi klasické základní principy ústavních aktů raných demokracií, zejména americké, znamená zásadní bariéry pro státní moc ve všech oblastech života společnosti, především však ve sféře základních občanských práv. I když ústavní úpravy mají v tomto směru specifický, navzájem odlišný charakter, odvisící od ústavních tradic, právní a politické kultury té či oné země (srovnej např. úpravu základních ústavních práv v Ústavě USA, Itálie, Francie, v Základním

⁴⁷ BREWER-CARÍAS, A. R. *Judicial Review in Comparative Law*. Cambridge – New York, 1989, s. 7 an.; KRYGIER, M. *Rule of Law*. In: M. Rosenfeld – A. Sajo (ed.). *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford – New York, 2013, s. 242–249.

⁴⁸ BLAHOŽ, J. *Sjednocující se Evropa a lidská a občanská práva*. Praha, 2005, s. 39–46.

⁴⁹ NOZICK, R. *Anarchy, State and Utopia*. New York, 1974, s. 12 an., 26 an.

zákoně SRN), přesto ve své podstatě – tj. limitaci státní moci – se shodují. Jako typický klasický příklad zde může sloužit jeden z nejstarších ústavních aktů moderního konstitucionalismu, tj. články IX a X z prvního cyklu dodatků k Ústavě USA, které byly inspirovány pojetím *Magny Carty*, že tradiční dosud zachovávaná práva, ačkoli nebyla zákonem nejvyšší právní síly chráněna, se stávají nezměnitelnými, pokud je zákonem nejvyšší právní síly garantováno jejich zachování. Článek IX stanoví, že „výpočet určitých práv ústavou nesmí být vykládán jako popírání nebo zlehčování ostatních práv náležejících lidu“ a článek X k tomu dodává, že „práva, která ústava výslovně nepřiznává Unii, ani je nevylučuje z pravomoci států, náležejí jednotlivým státům nebo lidu“. Tím první cyklus dodatků z roku 1791 jen stvrdil to, co vyhlásilo již Prohlášení nezávislosti Spojených států z roku 1776 ve svých úvodních větách, „že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni a jsou nadáni jistými nezcizitelnými právy, jako je právo na život, svobodu a budování osobního štěstí“. Z principu omezené vlády, který je zejména z hlediska aplikace principu právního státu v praxi nesmírně významný, tak nedílně vyplývá, že státní moc je lidsky, občansky, a tedy i ústavně legitimována zasahovat regulačně pouze tam a tehdy, kde by konečnou byla ohrožena kvalita demokracie, především práva a svobody člověka a občana. Jedině v tomto smyslu je třeba také chápat jednu z již více než 200 let starých premis právního státu, která si zaslouží sociologický výzkum pomocí sociálních indikátorů, podle níž je právní stát vládou práva a nikoliv vládou lidí.⁵⁰ Zde je třeba mít na zřeteli, že tato premisa pouze vyjadřuje ideální stav. Je totiž třeba sociologicky chápat, že lidé, i když budeme sebevíce akcentovat pojetí základních principů právních, stojících nad ústavou a zákony, vstupují do života práva nejméně dvakrát a mnohdy vícekrát, a to vždy v procesu tvorby práva a jeho aplikace. Právní stát v činnosti tedy nikdy není a ani nemůže být čistou vládou práva, ale je vždy zčásti vládou lidí, byť na základě práva (ovšem opět lidmi přijatého).

Právní stát je nesporně státem založeným na morálních idejích. Idea práva, právního státu a morální ideje, z nichž by měl stát ve své činnosti vycházet, jsou vlastně identické. Zároveň se tu, zcela zjevně, projevují obavy a rozpaky autora říci, že právní stát je státem morálním. Relativně ano, absolutně nikoliv. Reálná státní politika by měla být vedena morálními idejemi a měla by se jim vždy blížit.⁵¹ Ze sociologického hlediska právní stát „v činnosti“ existuje pouze v té společnosti, v níž jsou jeho principy a instituce obecným konsenzem převážné většiny občanů dlouhodobě vnitřně přijímány jako nezbytnost společenského života.

Vytváření právního státu tedy je a vždy bude evoluční záležitostí. Počáteční fázi této evoluce nacházíme v *Magně Cartě*. Pohlédneme-li na otázku právního státu v jednotlivých zemích současnosti, nalezneme po podrobném zkoumání rozdíly v institucionálním řešení právního státu, ve stupni jejich realizace ve společnosti, společenského a individuálního konsenzu s nimi, čemuž pak odpovídá též stupeň politické a právní kultury.⁵²

4. MAGNA CARTA JAKO PŘEDOBRAZ SOUDNÍ KONTROLY ÚSTAVNOSTI

V našich úvahách o právním státu nelze pominout soudní kontrolu ústavnosti (*judicial review*) a vliv *Magny Carty* na její předobraz a počátek evolučního vytváření. Modelová řešení⁵³ soudní kontroly ústavnosti, rozsah a realizace jejich pravomocí jsou předmětem vědy ústavního práva a zejména pak ústavněprávní komparatistiky.⁵⁴

⁵⁰ Srov. DEUTSCH, K. W. *Politics and Government, How People Decide Their Fate*. Boston, 1980, s. 180; BREWER-CARÍAS, A. R., op. cit., s. 15 an.; BOBBIO, N. Trends in Italian Legal Theory. *American Journal of Comparative Law*. 1959, 3, s. 20; BEAUD, O. Conception of The State. In: M. Rosenfeld – A. Sajo (ed.), op. cit., s. 269–282.

⁵¹ Srov. k této problematice STONE, W. F. *The Psychology of Politics*. New York, 1974, s. 95 an.; BLAHOŽ, J. Consensual Character of Democratic Constitutional Principles and Human Rights. *The Lawyer Quarterly*. 2013, Vol. 3, No. 1, s. 15, 20–28; ALEXY, R. Rights and Liberties as Concept. In: M. Rosenfeld – A. Sajo (ed.), op. cit., s. 283–297.

⁵² Srov. GIBBINS, J. R. (ed.). *Contemporary Political Culture*. In: *Politics in a Postmodern Age*. London, 1989, s. 4–24; TUSHNET, M. – FLEINER, T. – SAUNDERS, Ch. *Routledge Handbook of Constitutional Law*. Abingdon – New York, 2013, s. 12–14, 146 an., 473 an.

Zvláštní pozornost v kontextu této studie si zaslouží historický vývoj soudní kontroly ústavnosti, v němž *Magna Carta* sehrála určitou úlohu, pokud jde o jeho nejranější počátek.

Magna Carta vytváří v článku 61 předstupeň soudní kontroly ústavnosti. Z jeho znění vyjímáme: „*si nos, vel iudiciarius noster, vel ballivi nostri, vel aliquis de ministris nostris, in aliquo erga aliquem deliquerimus, vel aliquem articulorum pacis aut securitatis transgressi fuerimus, et delictum ostensum fuerit quatuor baronibus de predictis viginti quinque baronibus, illi quatuor barones accedant ad nos vel ad iudicarium nostrum, si fuerimus extra regnum, proponentes nobis excessum, petent ut excessum illum sine dilacione faciamus emendari. Et si nos excessum non emendaverimus, vel, si fuerimus extra regnum, iudiciarius noster non emendaverit infra tempus quadraginta dierum computandum a tempore quo monstratum fuerit nobis vel iudicario nostro, si extra regnum fuerimus, predicti quatuor barones referant causam illam ad residuos de illis viginti quinque baronibus, et illi viginti quinque barones cum communa tocius terre distringent et gravabunt nos modis omnibus quibus poterunt.*“ („Kdybychom My nebo Náš vrchní soudce nebo naši vykonavatelé nebo některý z našich služebníků měli někomu způsobit bezprávi nebo poruší některý z článků o míru nebo bezpečnosti a o tomto deliktu budou zpraveni čtyři z řečených 25 baronů, řečení 4 baroni přistoupí k nám nebo k našemu vrchnímu soudci, pokud my nejsme v zemi, a přednesou nám tento delikt a budou žádat o napravení tohoto deliktu. A jestliže my a v případě, že jsme mimo zemi, náš vrchní soudce, delikt do 40 dnů, počítáno od okamžiku, kdy nám, a pokud bychom byli mimo zemi, našemu vrchnímu soudci, to bylo sděleno, nenapravíme, mají uvedení 4 baroni přednést tuto záležitost ostatním z 25 baronů a těchto 25 baronů má společně s celou zemí na Nás, až do dosažení podle jejich názoru přiměřené nápravy doléhat všemi možnými způsoby, kterými budou moci ...“). (V latinském textu je uvedeno „*iudiciarius noster*“ – přesný překlad by zněl „Náš soudce“; v daném historickém kontextu ve 13. století však obsah tohoto názvu označoval soudce nadřazeného ostatním soudcům, proto je používán pojem „vrchní soudce“).

Podle našeho názoru je onen předstupeň soudní kontroly ústavnosti obsažen v citovaném ustanovení článku 61 *Magny Carty* o tom, že pokud král, jemuž mělo náležet rozhodování – můžeme říci *cum grano salis* o „ústavní žalobě“ – nebude v zemi přítomen (což bývalo poměrně častým jevem), bude rozhodování o této „ústavní žalobě“ přeneseno na vrchního soudce. Král jako představitel nejvyšší státní moci přenáší tímto ustanovením část své nejvyšší státní moci na představitele moci soudní, jinými slovy řečeno odděluje od své moci vrcholnou část moci soudní.

Z dostupných literárních pramenů, z nichž čerpáme v této studii, vyplývá, že jejich autoři nepovažovali za potřebné se tímto přínosem *Magny Carty* zabývat. Výjimku tvoří v tomto směru známý americký konstitucionalista Louis Henkin, který označuje článek 61 *Magny Carty* pojmem „*embryonic judicial review*“.⁵³ Jako raná první vzpomínka z dávnověku zaznívá v současnosti echo článku 61 *Magny Carty* vůči efektivním modelům rozvinuté soudní kontroly ústavnosti, bez níž je ústavní zřízení demokratického státu nemyslitelné.

⁵³ BLAHOŽ, J. *Soudní kontrola ústavnosti, srovnávací pohled*. Praha, 2001, s. 66–69, 70–226, 227–231, 232–244, 245–402, 403–416.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 29–65.

⁵⁵ HENKIN, L. – NEUMAN, G. L. – ORENTLICHER, D. F. – LEEBRON, D. W. *Human Rights*. New York, 1999, s. 22.

5. MAGNA CARTA A JEJÍ ODEZVA V ÚSTAVNOSTI STÁTŮ SOUČASNÉHO SVĚTA

Ve vědeckém zpracování reálného vlivu *Magny Carty* na soudobý vývoj konstitucionalismu se velmi často setkáváme s označením *Magny Carty* jako legendy o vládě práva, respektive mýtu svobody.⁵⁶ V těchto souvislostech se zároveň otevírá odpověď na otázku, proč je stále živý odkaz klíčových článků *Magny Carty*, které určitou cestou vstoupily do zákonů a ústav soudobých států, jakož i nalézání a interpretace práva soudy a zejména soudy uskutečňujícími soudní kontrolu ústavnosti (*judicial review*). V obecné rovině jsme se již touto problematikou zabývali zejména v úvodní stati této studie. Ve stručnosti lze říci, že to jsou nejen ohlas a úcta k *Magně Cartě*, ale zejména konsenzem přijaté hodnoty *Magny Carty* v převážné většině zemí světa. Pokud by význam *Magny Carty* zůstal omezen jen na Anglii a Velkou Británii, byla by dnes *Magna Carta* patrně pouze britskou muzeální ústavní relikvií.

Stěžejní význam životnosti *Magny Carty* sehrávaly Charty a Listiny práv britských kolonií v Severní Americe. Tisíce Angličanů, kteří přepluli Atlantik kolonizovat Nový svět, považovali *Magnu Cartu* za historický zdroj lidských práv. V tomto kontextu je nutno uvést na prvním místě z hlediska významu Deklaraci Práv Virginie z roku 1776. Z hlediska dějinného vývoje náleží mezi první Charta Massachussetts (1629), Charta Marylandu (1632), Charta Maine (1639), Connecticutu (1662), po nichž následovaly charty, mezi nimiž je zvláště významnou svými odkazy na *Magnu Cartu Charter of Privileges* (Pennsylvanie) z roku 1682, při jejímž vytváření bylo argumentováno hodnotovým významem *Magny Carty*.⁵⁷

Argumentace *Magnou Cartou* sehrává klíčovou úlohu ve Válce za Nezávislost (Thomas Paine, *Rights of Man*). Na *Magnu Cartu* je bohatě odkazováno jako na právní zdroj legalizace revoluce amerických kolonií proti mateřské zemi.⁵⁸ *Magna Carta* se proto stala symbolem revolučních postojů a pojetí svobody ve Válce za Nezávislost.

Po vzniku Spojených států nacházíme vlivy *Magny Carty* ve vytvářejících se ústavách členských států Unie. Ústava státu Maryland např. vyjadřuje princip „*Due process of law*“, slovním obsahem *Magny Carty* „*law of the land*“, což přímo vyjádřil ve svém rozhodnutí Nejvyšší soud USA.⁵⁹

Rovněž při interpretaci XIV. článku dodatků k Ústavě USA (1868), který zavedl stěžejní ústavní princip *Due process of law*, se Nejvyšší soud USA odvolal ve svém rozhodnutí na ustanovení *Magny Carty*.⁶⁰ Argumentace *Magnou Cartou* se projevuje rovněž v rozpravě Nejvyššího soudu při rozhodování ve věci *Hurtado v. California*.⁶¹ Také v rozhodnutích Nejvyššího soudu USA z 20. století nacházíme argumentaci s odvoláním na *Magnu Cartu*. V rozhodnutí *Bridges v. California*⁶² uvádí soudce Felix Frankfurter, že „*uskutečňování*

⁵⁶ HINDLEY, G., op. cit., s. 183 an., DUNHAM, W. H., op. cit., s. 45.

⁵⁷ KURLAND, P. B., op. cit., s. 55; HINDLEY, G., op. cit., s. 192, 193 an.

⁵⁸ KURLAND, P. B., op. cit., s. 57; HINDLEY, G., op. cit., s. 198; KELLY, A. H. – HARBISON, W. A. *The American Constitution*. New York, 1963, s. 94, 206; LINEBAUGH, P. *The Magna Carta Manifesto*. Berkeley – Los Angeles – London, 2008, s. 170 an.

⁵⁹ 4 WHEATON 235, 244 (1819).

⁶⁰ DAVIDSON, V. New Orleans 96 US 97 (1878).

⁶¹ 110 US 516 (1884).

⁶² 314 US 252, 282 (1941).

spravedlnosti nezávislým soudnictvím je základem naší koncepce svobody již od Magny Carty“. Pozoruhodným je výrok soudce Nejvyššího soudu USA Arthura Goldberga, připomínající význam *Magny Carty* při rozhodování případu Kennedy v. Mendoza Martinez z roku 1963.⁶³

Nejsou to ovšem zdaleka Spojené státy, které se mimořádně zasloužily o životnost *Magny Carty*. Náleží sem rovněž Kanada, Austrálie, Nový Zéland. Dále pak asijské státy, mezi nimiž zvláště vyniká Indie.⁶⁴ Nelze ovšem opominout v tomto výčtu řadu afrických států, jejichž soudobá ústavnost vychází z kořenů britského konstitucionalismu.

Již v úvodní stati studie bylo v obecné rovině pojednáno o vztahu kontinentálně evropských ústav a *Magny Carty*. Zde považujeme za vhodné uvést několik konkrétních srovnání. Sir Ivor Jennings⁶⁵ spatřuje ve své studii odezvu *Magny Carty* v článku 7 francouzské Deklarace práv člověka a občana, podle něhož „nikoho nelze žalovat, zatknout ani zadržet, nejde-li o případ stanovený zákonem a způsob jím určený“. S tímto názorem lze plně souhlasit. Zároveň je ovšem možno rozšířit tuto úvahu o srovnání analogických ústavních aktů řady kontinentálně evropských států, např. čl. 13. Ústavy Italské republiky z roku 1947, čl. 27 odst. 2 Ústavy Republiky Portugalsko z roku 1976, čl. 12 Ústavy Království Belgie z roku 1994, čl. 6 odst. 1 Ústavy Řecké republiky z roku 1975, čl. 49, 50 odst. 1 Ústavy Slovenské republiky z roku 1992, čl. 41 odst. 1 a odst. 3, čl. 42 odst. 1 Ústavy Polské republiky z roku 1997. Obdobnou úvahu o možná ústavodárci ani netušeném, leč reálném, ačkoliv velmi vzdáleném echu *Magny Carty*, bychom mohli uvést o článku 8 odst. 2 Listiny základních práv a svobod České republiky.

ZÁVĚR

Magna Carta, jejíž osmisté výročí vzpomínáme, je nejranějším ústavním aktem, obsahujícím v mnoha klíčových otázkách soudobého konstitucionalismu počátek vývoje, jehož vzdálený a často mnohokrát zprostředkovaný odkaz nás oslovuje dodnes.

V tomto kontextu se znovu otevírá, zčásti již v našem článku, při analýze konkrétních ustanovení *Magny Carty* řešená otázka: je *Magna Carta*, jejíž formální platnost je uznávána, dosud živoucím ústavněprávním aktem nebo je pouze uctívanou ústavní památkou, můžeme říci muzeální ústavní relikvií, která je dnes postavena na piedestal? Názor autora je v tomto směru jednoznačný. Životnost *Magny Carty* považuje za realitu, ovšem složitě zprostředkovanou obsahem historicky vzniklých ústavních aktů, do nichž obsah některých klíčových ustanovení *Magny Carty* byl inkorporován, respektive pokud jde o právní řady jiných států než Velké Británie, do nichž *Magna Carta* prozařuje svým hodnotovým významem, což je pro životnost *Magny Carty* zdaleka nejvýznamnější. Pozitivisticky uvažující právník by možná dospěl k závěru, že *Magna Carta* již platným ústavním aktem není, neboť obsah některých jejích stále aktuálních, hodnotově významných ustanovení, může být aplikován pouze tak, že bude vyvozen z následných ústavních

⁶³ „Dating back to Magna Carta ... it has been an abiding principle governing the lives of civilized men that no freeman shall be taken or imprisoned or disseised or outlawed or exiled ... without judgment of his peers or by the law of the land ...“, 372 US 144, 186 (1963); TURNER, R. P., op. cit., s. 183–207.

⁶⁴ JENNINGS, I., op. cit., s. 41. LINEBAUGH, P., op. cit., s. 192 an.

⁶⁵ JENNINGS, I., op. cit., s. 39.

aktů, do nichž byla tato ustanovení *Magny Carty* v určité podobě inkorporována, nebo při jejichž interpretaci byla použita. I když bychom s tímto názorem vyslovili souhlas, zůstává zde zcela otevřená otázka. Je *Magna Carta* i v tomto pojetí živoucím ústavním aktem, nacházejícím ohlas a ovlivňujícím ústavní život? Nebo jinými slovy řečeno, je *Magna Carta* nadále živou ústavou žijící v hluboce zakořeněném konsenzu velkého množství lidí? A zde je naše odpověď jednoznačně pozitivní. *Magna Carta Libertatum* je živoucím ideovým zdrojem ústavnosti, neboť otevřela cestu k reprezentativní parlamentní demokracii, k pojetí státní moci podřízené právu, k pojetí svobody a konceptu lidských práv, jakož i k ústavním principům *Rule of Law*, *Due process of Law* (v kontinentálně evropském pojetí k právnímu státu), včetně embryonálního pojetí soudní kontroly ústavnosti. Studie proto přináší konfrontaci recentního, respektive i současného pojetí těchto ústavních institutů s jejich vyjádřením – mnohdy jen náznakovým – v *Magně Cartě*.

Životnost *Magny Carty* jednoznačně prokazuje její recentní i současný – často zdůrazňovaný ideový odkaz zejména v průběhu dějin i současnosti Spojených států, jakož i v neobyčejně velkém množství států současného světa včetně mnoha států kontinentální Evropy.

Zcela na závěr budiž dovolena autorovi odpověď na otázku: Žije dnes v ústavněprávním myšlení v České republice ideový odkaz *Magny Carty Libertatum*? Domnívám se, že ano, pokud ne, nebylo by to dobré.

Příspěvek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu státu a práva AV ČR, v. v. i., RVO: 68378122.

doc. JUDr. Josef Blahož, DrSc.

Ústav státu a práva AV ČR, v. v. i.

Josef Blahož

Magna Carta Libertatum – Eight Hundred Years Anniversary

Abstract: *The article recalls the eight hundred years anniversary of the enactment of the Magna Carta Libertatum. The author highly appreciates the historical and constitutional importance of the Magna Carta Libertatum. The study explains the origins of Magna Carta Libertatum. The article contains the analysis of the structure and general evaluation of the significance of the Magna Carta Libertatum in the development of the globalized constitutionality of contemporary states (the process of participation, negotiation, coordination and cross national constitutional impact). The author especially focuses on those aspects of constitutionality in which Magna Carta Libertatum was the first step to the further constitutional development (gradual development of parliamentarism, basic constitutional principles – Liberty, Human Rights, Democracy, Rule of Law, Due process of Law, Limited government and the concept of the state according to the Rule of Law in Continental Europe). The study explains the origins of judicial review (article 61 of the Magna Carta Libertatum). Very important is the influence of Magna Carta Libertatum during the colonial period in North America. According to the author the American War of Independence was fought to vindicate rights won in England and embodied in the doctrines of Common Law, the Bill of Right and the idea of Magna Carta Libertatum. Very important is the influence of Magna Carta Libertatum during the preparation and enactment of the Constitution of the United States, as symbol of the concept of the sovereign power of the people to impose the will of the government. The Magna Carta Libertatum serves as guide to the meaning of the Due process clause of the Fourteenth Amendment. In the centre of our interest are the citations of the Magna Carta Libertatum in the decisions of the Supreme Court. In conclusion the article deals with the far – off echo of Magna Carta Libertatum in many constitutions of Asia (namely India), Africa and Continental Europe.*

Key words: *Magna Carta Libertatum, development of constitutionalism, power bound by the law, first step to Parliament, Democracy, Liberty, Human Rights, Rule of Law, Due process of Law, continental european concept of the State according to the Rule of Law, embryonic judicial review, living constitution, contemporary constitutionalism and Magna Carta Libertatum*